

O‘QITUVCHINING TUSHUNTIRISH NUTQINING XUSUSIYATLARI

*Beshimova O‘g‘iloy, Najmiddinova Shoir,
Arazmurodova Jennet, Inog‘omjonova Ziyoda
University of Management and Future Technologies
universiteti, 3-kurs Pedagogika yo‘nalishi
Fan – Pedagogik ritorika*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘qituvchining tushuntirish nutqining asosiy xususiyatlari, uning ta‘lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati tahlil etiladi. Tushuntirish nutqi o‘quvchilarga yangi bilimlarni yetkazishning asosiy vositasi sifatida qaralib, uning aniqligi, mantiqiyliqi, izchilligi va ifodaliligi muhim omillar sifatida yoritiladi. Shuningdek, o‘qituvchining nutqida sodda va tushunarli ifodalar, hayotiy misollar va obrazli vositalardan foydalanish zarurligi asoslab beriladi. Maqolada tushuntirish nutqini shakllantirishga ta‘sir etuvchi omillar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish hamda ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: tushuntirish nutqi, nutq madaniyati, pedagogik nutq, mantiqiylik, izchillik, aniqlik, ifodalilik, pedagogik mahorat, ta‘lim jarayoni, o‘qituvchi nutqi, didaktik nutq, nutq texnikasi, tushunarli bayon

Kirish

Ta‘lim jarayonida o‘qituvchining nutqi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tushuntirish nutqi o‘quvchilarga yangi bilimlarni yetkazish, murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda bayon etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta‘lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar o‘qituvchining nafaqat bilimli, balki nutq jihatdan ham yetuk bo‘lishini taqozo etmoqda. Chunki o‘qituvchi nutqining sifati bevosita o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasiga ta‘sir qiladi.

Tushuntirish nutqi – bu o‘qituvchining o‘quv materialini izchil, mantiqiy va tushunarli tarzda bayon etish jarayonidir. Bu jarayon nafaqat axborot berish, balki o‘quvchilarda fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, o‘qituvchining tushuntirish nutqining xususiyatlarini o‘rganish va uni rivojlantirish masalasi muhim pedagogik muammo hisoblanadi.

Tushuntirish nutqining mohiyati va o‘rni

Tushuntirish nutqi pedagogik nutqning muhim turlaridan biri bo‘lib, u o‘qituvchining dars jarayonidagi asosiy faoliyatini tashkil etadi. Ushbu nutq orqali o‘qituvchi o‘quvchilarga yangi mavzuni tushuntiradi, avvalgi bilimlarni mustahkamlaydi va murakkab tushunchalarni sodda shaklga keltiradi.

Tushuntirish nutqining mohiyati shundan iboratki, u o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtiradi. Agar o‘qituvchi mavzuni aniq, izchil va qiziqarli tarzda tushuntira olsa, o‘quvchilar uni oson o‘zlashtiradi. Aks holda, hatto oddiy mavzular ham o‘quvchilar uchun murakkab bo‘lib tuyulishi mumkin.

Shuningdek, tushuntirish nutqi o‘quvchilar bilan o‘qituvchi o‘rtasidagi muloqotni mustahkamlaydi. Bu nutq turi o‘quvchilarda savol berish, fikr bildirish va faol ishtirok etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Demak, tushuntirish nutqi nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyani ham bajaradi.

Tushuntirish nutqining asosiy xususiyatlari

O‘qituvchining tushuntirish nutqi bir qator muhim xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak. Avvalo, nutq aniqligi bilan ajralib turishi lozim. O‘qituvchi har bir fikrni tushunarli va ravshan tarzda ifodalashi, noaniqlik va ortiqcha murakkablikdan qochishi zarur. Aniqlik o‘quvchilarning mavzuni to‘g‘ri tushunishiga xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim xususiyat – mantiqiylik va izchillikdir. Tushuntirish jarayonida fikrlar ketma-ketlik asosida bayon etilishi, bir fikr ikkinchisini to‘ldirib borishi kerak. Bu esa o‘quvchilarning fikrlash jarayonini tartibga soladi va mavzuni yaxlit holda anglashga yordam beradi.

Yana bir muhim jihat – nutqning sodda va tushunarli bo‘lishidir. O‘qituvchi murakkab ilmiy terminlarni imkon qadar sodda qilib tushuntirishi, zarur hollarda misollar keltirishi lozim. Ayniqsa, hayotiy misollar orqali tushuntirish o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, tushuntirish nutqi ifodali va ta’sirchan bo‘lishi kerak. Ovoz ohangi, urg‘u, pauza kabi nutqiy vositalardan to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi. Bir xil ohangda gapirish esa zerikishga olib keladi.

Tushuntirish nutqini shakllantirish omillari

O‘qituvchining tushuntirish nutqi tasodifan shakllanmaydi, balki bir qator omillar ta’sirida rivojlanadi. Eng avvalo, bu o‘qituvchining bilim darajasiga bog‘liq. Mavzuni chuqur bilgan o‘qituvchi uni oson va tushunarli tarzda tushuntira oladi.

Ikkinchi omil – nutq madaniyatidir. O‘qituvchi adabiy til me’yorlariga amal qilishi, so‘z boyligini muntazam ravishda oshirib borishi zarur. Boy lug‘at nutqni yanada rang-barang va ta’sirchan qiladi.

Uchinchi omil – pedagogik tajriba. Tajriba ortgani sari o‘qituvchi qaysi usul samaraliroq ekanligini anglaydi va o‘z nutqini takomillashtirib boradi. Turli dars vaziyatlari nutqni boyitadi va moslashuvchanlikni oshiradi. Shuningdek, o‘qituvchining psixologik tayyorgarligi ham muhim rol o‘ynaydi. U o‘quvchilarning qabul qilish darajasini hisobga olib, nutqini moslashtira olishi kerak.

Mavjud muammolar va ularning sabablari

Amaliyotda o'qituvchilarning tushuntirish nutqida ayrim kamchiliklar uchray turadi. Eng keng tarqalgan muammo – nutqning murakkab va tushunarsiz bo'lishidir. Bu o'quvchilarning mavzuni anglashiga to'sqinlik qiladi.

Yana bir muammo – nutqning bir xilligi va zerikarliligidir. Bir xil ohangda, hissiyotsiz gapirish o'quvchilarning diqqatini pasaytiradi. Shuningdek, ortiqcha rasmiylik ham o'quvchilar bilan yaqin muloqot o'rnatishga to'sqinlik qiladi.

Ba'zi o'qituvchilar esa fikrni izchil bayon eta olmaydi, bu esa mavzuning chalkash tushunilishiga olib keladi. Bunday muammolarning asosiy sabablari qatoriga nutq ustida ishlamaslik, amaliy mashg'ulotlarning yetishmasligi va o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmasining rivojlanmaganligi kiradi.

Muammoni hal etish yo'llari

Tushuntirish nutqini rivojlantirish uchun o'qituvchi o'z ustida muntazam ishlashi zarur. Avvalo, nutq madaniyatini oshirishga e'tibor qaratish lozim. Buning uchun kitob o'qish, yangi so'zlarni o'rganish va nutq mashqlarini bajarish foydali hisoblanadi.

Amaliy mashg'ulotlar ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, nutqni yozib olish va uni tahlil qilish orqali o'qituvchi o'z kamchiliklarini aniqlashi mumkin. Shuningdek, rolli o'yinlar va interaktiv metodlar nutqni rivojlantirishda samarali vositalardir. Tajribali o'qituvchilarning darslarini kuzatish va ulardan o'rnak olish ham foydali. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar – video darslar, onlayn kurslar orqali ham nutqni takomillashtirish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining tushuntirish nutqi ta'lim jarayonining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Uning aniqligi, mantiqiyliqi, izchilligi va ifodaliligi o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, o'qituvchi o'z nutqini doimiy ravishda rivojlantirib borishi, uning ustida ishlashi zarur. Faqat shundagina u o'quvchilarga bilimni samarali yetkazib bera oladigan, zamonaviy talablar darajasidagi pedagogga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaydarov. S.A.(2026). Pedagogik risklarni boshqarishda globallashtirish jarayonlarning ahamiyati. International scientific journal. Interpretation and researches. 1(73).
2. Xaydarov. S.A. (2026). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashtirish jarayonidagi ahamiyati. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 3(1). 159-164.
3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.

4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. *Modern Education and Development*. 3 (17). 28-33.
5. Xaydarov. S.A.(2026). Migratsiya sharoitida pedagogic risklarni boshqarishning nazariy-metodologik asoslari. *Inter education and global study*. 4.(1). 246-255.
6. Xaydarov. S.A.(2026). Migratsiya sharoitida yoshlar tarbiyasi: pedagogik risklar va ularning kelib chiqish sabablari. *Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali*. 1.(2). 704 -707.

